

Krajobraz językowy polsko-czeskiego pogranicza w ujęciu ilościowym

Streszczenie

Przedmiotem niniejszej dysertacji jest analiza krajobrazu językowego na wybranym odcinku polsko-czeskiego pogranicza. Krajobraz językowy rozumiany jest jako język wszelkiego rodzaju znaków znajdujących się w przestrzeni publicznej i komercyjnej, na przykład znaków drogowych, drogowskazów, bilbordów, reklam, nazw miejscowości i ulic, tablic informacyjnych czy gablot. Monografia jest przede wszystkim próbą określenia tego, jakie języki i sposoby komunikowania dominują na badanym odcinku polsko-czeskiego pogranicza z punktu widzenia kreowanej ogólnie i oddolnie znakowej przestrzeni miejskiej. Teren badawczy to cztery miejscowości w Czechach, znajdujące się w kraju hradeckim (Hradec Králové, Hronov, Adršpach i Náchod) oraz cztery miejscowości w obrębie województwa dolnośląskiego (Wałbrzych, Duszniki Zdrój, Karlów i Kudowa Zdrój). O wyborze terytorium zdecydowała bliskość pomiędzy analizowanymi miastami oraz ich podobna charakterystyka społeczno-ekonomiczna.

Praca składa się z dwóch rozdziałów teoretycznych oraz z dwóch rozdziałów analitycznych. Rozdział pierwszy skupia się na istocie pogranicza jako miejsca styku i rozłamu. Omówiono w nim różne sposoby jego postrzegania i definiowania, również przez pryzmat stereotypizacji i tolerancji. Rozdział drugi został poświęcony krajobrazowi językowemu i przedstawia zróżnicowane perspektywy badawcze: socjolingwistyczną w ujęciu statycznym i dynamicznym oraz perspektywę lingwistyki kontaktowej, a także ujęcie metrolingwistyczne, ekolingwistyczne oraz glottodydaktyczne. Spoiwem wszystkich tych podejść jest „plastyczność”, jaką charakteryzuje się krajobraz językowy, jego uniwersalność i potencjał badawczy.

W rozdziale trzecim znajduje się analiza krajobrazu językowego wybranego odcinka polsko-czeskiego pogranicza w ujęciu ilościowym. Najpierw został zaprezentowany przyjęty sposób kategoryzacji znaków: podział na znaki publiczne i prywatne oraz podział na następujące kategorie: nazwy, tablice informacyjne oraz znaki drogowe i drogowskazy. Analizie poddano liczbę języków na znakach – czy są to znaki jednojęzyczne utworzone jedynie w *lingua materna* (języku rodzimym), czy są to znaki dwu- lub wielojęzyczne (oprócz

języka rodzimego zawierają komunikaty w innych językach). Istotny był również sposób, w jaki utworzone zostały znaki – czy miały charakter homofoniczny, gdzie treść komunikatów (minimum w dwóch językach) tworzona jest w sposób ekwiwalentny; mieszany, gdzie jedynie część komunikatu przełożona jest na inny język; czy też są to znaki jednojęzyczne obce, zaprezentowane w języku innym niż *lingua materna*. Następnie przeanalizowano hierarchię językową na znakach wielojęzycznych: w jakiej kolejności pojawiają się na znakach komunikaty w danym języku oraz w jaki sposób zostały wyeksponowane. Osobno zostały omówione znaki polifoniczne oraz historyczne (albo o charakterze pamiątkowym).

Pierwszą z nasuwających się konkluzji jest bezsprzeczna dominacja *lingua materna*. Zarówno po polskiej, jak i po czeskiej stronie pogranicza język rodzimy był tym, który pojawiał się najczęściej – zarówno w sektorze prywatnym, jak i w sektorze publicznym badanych miejscowości (znaki zawierające język inny niż rodzimy stanowią niespełna 20% wszystkich przebadanych znaków). Druga z najważniejszych konkluzji dotyczy języków nierodzimych pojawiających się na znakach. Wnioski dotyczące liczby i konfiguracji językowych rozstrzygają wątpliwości dotyczące stanu rywalizacji między angielszczyzną jako *lingua franca* oraz czeszczyzną lub polszczyzną jako *lingua receptiva* na pozycji drugiej po języku rodzimym w znakowej przestrzeni pogranicza. Mimo terytorialnej bliskości i dobrosąsiedzkich stosunków (ujawniających się m.in. w łatwości przemieszczania się pomiędzy przygranicznymi miejscowościami) język angielski jest językiem, który pojawia się najczęściej na znakach wielojęzycznych. Jako drugi w hierarchii (po języku rodzimym) występuje on niezależnie od kategorii: w przypadku prywatnych i publicznych nazw po stronie polskiej i czeskiej, na publicznych tablicach informacyjnych mieszanych i homofonicznych, na prywatnych tablicach mieszanych i jednojęzycznych obcych. Do przełamania dominacji języka angielskiego wśród języków obcych dochodzi jedynie w przypadku nielicznych publicznych tablic jednojęzycznych w języku innym niż *lingua materna* (po stronie polskiej dominuje język niemiecki, a po stronie czeskiej – łacina) i prywatnych tablic homofonicznych (po czeskiej stronie badanego odcinka pogranicza najczęstsza jest konfiguracja: język czeski – język niemiecki – język polski; po polskiej stronie znów dominuje angielski jako *lingua franca*). Wśród publicznych znaków homofonicznych po stronie polskiej również eksponowana jest angielszczyzna, jednak po stronie czeskiej hierarchia jest bardziej zróżnicowana: najczęściej pojawiają się znaki czesko-polsko-niemiecko-angielskie, czesko-polsko-angielsko-niemieckie oraz czesko-niemiecko-angielsko-polskie (jednak również w tych konfiguracjach, choć nie na drugim miejscu, pojawia się język angielski).

Rozdział czwarty został poświęcony analizie jakościowej materiału zebranego podczas plenerów fotograficznych. Zestawiono w nim pary miast z polskiej i czeskiej strony badanego odcinka pogranicza, starając się ukazać krajobraz językowy z różnych perspektyw. W analizie porównawczej krajobrazu językowego Náchodu i Kudowy Zdroju zwrócono uwagę na opinie samych mieszkańców i na to, jak zapatrują się oni na wielojęzyczną komunikację receptywną, biorąc pod uwagę bliskość terytorialną, która ich łączy. Wypowiadając się na temat języków używanych w codziennych kontaktach, wielokrotnie zaznaczali oni swoją otwartość na komunikację w „mieszance polsko-czeskiej”, podkreślając, że – zważywszy na podobieństwo języków rodzimych oraz częsty kontakt z językiem sąsiada – nie widzą problemów we wzajemnym zrozumieniu się. Aadršpach i Karłów to z kolei miejscowości o wyjątkowych walorach turystycznych w postaci znajdujących się w ich pobliżu: czeskiego Skalnego Miasta oraz polskiego Szczelińca Wielkiego i Błędných Skał. Aadršpach okazał się jedynym miejscem, gdzie tablic wielojęzycznych było więcej niż znaków utworzonych w języku rodzimym. Ostatnie z zestawionych ze sobą miejscowości to Duszniki Zdrój i Hronov, które – ze względu na brak tak bliskiego sąsiedztwa jak w przypadku Nachodu i Kudowy Zdroju oraz tak popularnych atrakcji turystycznych jak w Aadršpachu i okolicach Karłowa – pozwalają zaobserwować, jakie ogólniejsze wzorce czy strategie kierują wyborami mieszkańców w kreowanej wspólnie przestrzeni symbolicznej. W tych miejscowościach na pierwszym miejscu po *lingua materna* znajduje się w hierarchii językowej *lingua receptiva*. Wysoka pozycja języka sąsiada zaznacza się zwłaszcza w kategorii znaków publicznych, co wskazuje na planową politykę językową. W sferze prywatnej pojawia się tendencja globalizacyjna: drugą pozycję w hierarchii języków zajmuje angielski jako *lingua franca*.

Analiza przeprowadzona w niniejszej dysertacji nie wyczerpuje przedmiotu badań, jakim jest krajobraz językowy polsko-czeskiego pogranicza. W zakończeniu wskazano szereg dalszych możliwości badawczych, zarówno *stricte* językoznawczych, jak i interdyscyplinarnych.

Anne Kermowsto